

ראיון עם השופט שלמה לוין המשנה לנשיא בית המשפט העליון

מראיין: השופט (בדימוס) מרדכי בן-דרור*

שאלה:

אנו עומדים עתה בתום שנה ראשונה לכהונתך. האם תוכל לומר לנו מה הצעדים הננקטים בתחומים הבאים:
(א) ארגון עבודתו של בית המשפט העליון בתחום שמיעת התיקים הנדונים לפניו.
(ב) היערכותו האדמיניסטרטיבית והארגונית של בית המשפט העליון.

תשובה:

(א) נוכח הפיגור בשמיעת התיקים התלויים ועומדים בבית המשפט העליון ננקטו, בהנחיית הנשיא, פעולות בשני מישורים:
במישור הראשון מבוצע, מזה זמן מה, ניתוח עיסוקים מתוך מגמה לנצל את הזמן השיפוטי בדרך הטובה ביותר. במישור זה אנו מנסים לאמץ בהדרגה תהליכי כירורג וסיווג של התיקים, שיאפשרו קביעה יותר רציונלית של משך הדיון בכל תיק וצורת הטיפול בו. אין לך (מבחינה מינהלית) משאב יקר יותר מהזמן השיפוטי, ומזה זמן רב אין מקובלת ההשקפה שיש להעניק לכל בעל דין לא רק את יומו בבית המשפט אלא גם את שבועו, חדשו ושנתו.
במישור השני נרתמו השופטים לקיום מאמץ מרוכז לקיצור התורים, נקבעו הרכבים מיוחדים לשמיעת ערעורים אזרחיים וערעורים פליליים. כמו כן נשמעות עתירות לבית המשפט הגבוה לצדק גם אחר הצהריים. בכל הערעורים האזרחיים ניתנו החלטות בדבר סיכומים בכתב, תוך מתן אפשרות להשלמה קצרה של טענות בעל פה, וברובם ניתנו פסקי דין קצרים וכו' במקום. התוצאה: מצבת התיקים ירדה באופן משמעותי ואנו מקווים שנוכל להשיג בקרוב את היעד לפיו משך הזמן שיחלוף בין הגשת ערעור אזרחי שגרתי ועד למתן פסק הדין לא יארך יותר

* יו"ר הוועדה המייעצת לעניין מינויים בכירים הנדונים בממשלה. יו"ר הוועדה לבריקת מינויים על פי חוק החברות הממשלתיות.

משנה; וכערעורים פליליים ובעתירות שגרתיות לבית המשפט הגבוה לצדק יהיה משך הזמן חודשים ספורים בלבד.

(ב) בימים אלה נערך סקר בדבר מבנהו האדמיניסטרטיבי של בית המשפט העליון והצורך לבדוק מחדש את ארגונו הפנימי. לצורך כך התקשרה הנהלת בתי המשפט עם גורם חיצוני-מקצועי, שהכין חוות דעת לגבי השינויים הנדרשים לצורך ארגונה מחדש של המערכת. נתגלה לנו שתיק שמגיע למזכירות עובר תחנות רבות מדי. מסלול זה ניתן לקיצור על ידי הטלת אחריות רבה יותר על הסגל האדמיניסטרטיבי ועל ידי שינוי בדרך הטיפול בתיק. כך, למשל, נתמנתה רשמת נוספת שתפקידה מינהל-אדמיניסטרטיבי, וכן נעשים צעדים לבנייתה מחדש של מערכת המחשוב המצויה בפיגור רב. ככל שמדובר ב"מלאכה" השיפוטית, אנו עוברים בהדרגה (ככל שהדבר אפשרי בגבולות אילוצי תקציב) לשיטה של עוזרים משפטיים שסייעו לכל שופט במלאכתו. המגמה היא לאייש את הסגל המינהלי במספר רב יותר של אנשים בעלי השכלה משפטית, דבר שיאפשר לשופטים לנצל את הזמן העומד לרשותם בדרך הטובה והיעילה ביותר.

שאלה:

מהן התכניות הנדונות עתה בבית המשפט העליון, וכיצד הן נדונות, הן במסגרת חלוקת הסמכויות בין בתי המשפט במדינה והן במערכת היחסים שבין הרשות השופטת והרשות המבצעת.

תשובה:

הוקמו שתי ועדות שתפקידן לטפל בנושאי השאלה. ועדת השופט אור מטפלת ברוויזיה של חלוקת הסמכויות בין בתי המשפט במדינה, שכבר זמן רב אינה עומדת במבחן המציאות. ועדת השופט קדמי הגישה את מסקנותיה לגבי אפשרות כינונה של רשות שיפוט עצמאית, מסקנות הכוללות דעת רוב ודעת מיעוט. כשיבואו ליישם את מסקנותיה של ועדה זו, תהיה אחת הבעיות המרכזיות שתעלה על הפרק נעוצה בתחושה, שלפי המצב הקיים אין המערכת השיפוטית מעורבת מספיק בקביעת תקציבה, ארגונה וסדרי הדין הנהוגים בה. זאת ועוד: מבחינה תקציבית נוצרה תלות בלתי בריאה של הרשות השופטת ברשות המבצעת. בצד ועדות אלו, הוקמו על ידי הנשיא כמה ועדות משנה המורכבות משופטים, שתפקידן לדון, בין השאר, בשאלות הבאות: קביעת סדרי דין בבתי המשפט המינהליים; בדיקת סדרי הדין בבית המשפט הגבוה לצדק; קביעת סדרי דין מיוחדים בבית משפט השלום לתביעות שבהן סכום התביעה או שווי הנושא אינם עולים על 20,000 ש"ח; בדיקה מחדש של הנושאים הנדונים בבית המשפט לתביעות קטנות וסדרי הדין בבתי משפט אלה; קביעת שיטות עבודה מודרניות בבתי משפט של ערכאה ראשונה. כמו כן הוקמה ועדה בראשות השופט מצא שתפקידה לבדוק אם יש מקום להקמתה מחדש של מועצת השופטים.

שאלה:

הציבור מצפה כי בתי המשפט יתנו לו לא רק מענה משפטי, חוקי וצודק לבעיותיו,

אלא גם מענה יעיל ומהיר וכי לא יהיו עינויי דין. בנושא זה, מה תוכל לומר לגבי שני התחומים הבאים:

(א) התמשכותם של ההליכים המשפטיים, לעתים במשך שנים. האם היא נובעת משיטת המשפט (שיש לשנותה), או מסיבות אחרות?

(ב) דחיית מתן החלטות ופסקי דין, תקופה ארוכה לאחר סיום ההליכים המשפטיים. האם ניתן להילחם בה, כפי שהדבר נעשה עד כה, או שמא מן הראוי לנקוט בצעדים נוספים?

תשובה:

(א) התמשכותם של ההליכים המשפטיים היא רעה חולה. היא מעורדת פגיעה במוסר התשלומים והפרת חוזים. היא "מתעלת" פתרון סכסוכים לאפיקים חלופיים לבית המשפט, שאינם תמיד רצויים. היא מעורדת ריבוי הליכי ביניים ומרבה היא בעצמה את הנטל הקיים בלאו הכי על המערכת.

איני סבור שהפגם שבהתמשכותם של ההליכים השיפוטיים נעוץ בשיטת המשפט הנהוגה בישראל. מחקר השוואתי בין שיטות המשפט השונות עשוי לגלות שקיימות מערכות שיפוטיות יעילות ובלתי יעילות במדינות הדוגלות בשיטה האינקוויזיטורית, כמו בשיטה האדברסרית, ואין קשר ישיר בין השיטה המשפטית הנהוגת במדינה מסוימת לבין האפקטיביות שביישומה.

הטיפול בעניין התמשכותם של ההליכים המשפטיים מחייב פעולה משולבת ברמות שונות, ואין פתרון אחד ויחיד שיביא למערכת השיפוטית ישועת פלא. מישור אחד הוא מינוי סלקטיבי של שופטים נוספים, בכל מקום שהדבר נדרש. מישור שני הוא הוצאתם של עניינים, שאפשר לטפל בהם בדרכים אחרות, מבית המשפט, למשל על ידי טיפול מערכתי בסוגי תיקים מסוימים על דרך של כוורת או פישור. מישור שלישי הוא צמצום הליכים המכבידים על המערכת המינהלית. למשל הרחבת תחום העניינים שבהם אפשר לפנות בבקשה לביצוע ללשכת ההוצאה לפועל, עם העברת ההתנגדות לבית המשפט, והוא במקרים שהמחקר מלמד שבסוג התיקים שבו מדובר מספר ההתנגדויות קטן; או הוצאת עניינים מסוימים מטיפולו של בית המשפט על מנת שיועברו אליו רק עניינים השנויים במחלוקת. כך למשל אפשר למסור הוצאת צווי ירושה וצווי קיום צוואה להחלטה של פקיד במשרד המשפטים ורק התנגדויות תועברנה לבית המשפט. בד בבד יש לעשות צעדים כדי לשפר את תפקודה של המערכת המינהלית הן מבחינת רמתה, הן מבחינת המבנה שלה והן מבחינת הטלת אחריות גדולה יותר על פקידה הבכירים. מישור רביעי נעוץ בתיקונים בדיני הסמכות ובסדרי הדין, ומישור חמישי הוא בשינוי יסודי בשיטת העבודה של בית המשפט על ידי שיטה של אדמיניסטרציה שיפוטית מודרנית: שיטה של pool, שמיעה מיום ליום, צמצום השימוש בסיכומים שבכתב ושימוש מושכל במוסד קדם המשפט וכן קביעת סדר זמנים קבוע מראש לניהולו של הליך שיפוטי. הניסיון בארצות אחרות מלמד שיש בקביעת שיטת עבודה נאותה כדי לייעל את ההליכים, לקצר את זמן הדיונים ולהביא למתן פסק דין מיד עם תום הדין או זמן קצר לאחר מכן.

(ב) אפשר לחלק את הבעיה לשתיים: בעיה נקודתית — המתייחסת למספר קטן של שופטים המשהים דרך קבע את מתן פסק דינם, ובעיה כללית — המתייחסת לשיטת העבודה המקובלת בבתי המשפט הגורמת להשהיה במתן פסקי דין. הבעיה הנקודתית זוכה לטיפול על ידי המערכת, וייתכן שיש מקום לשרו, אך עיקר העניין הוא בבעיה השנייה. לדעתי, ההשהיה במתן פסקי דין טבועה בעצם שיטת העבודה המקובלת ברוב בתי המשפט. יש יסוד להנחה שקביעת קונספציה כללית של שיטת עבודה, כפי שהדבר פורט בפסקה הקודמת, תביא לשינוי גם בעניין זה.

שאלה:

שמירת רמתם של המועמדים לשפיטה, והשופטים לאחר מכן, עומדת כל השנים בראש מעייניהם של המופקדים על מערכת השפיטה. בנושא זה, מה תוכל לומר לנו בעניינים הבאים:

(א) כיצד ניתן להכשיר, בדרכים נוספות, את עורכי הדין המועמדים לשפיטה? האם נראה לך מתאים לאמץ חלק משיטת המשפט הקונטיננטלית, שבמסגרתה מקבלים המועמדים לשפיטה הכשרה מקיפה ויסודית קודם להתמנותם? האם ראוי שהכשרה כזו תיעשה גם במסגרת אוניברסיטאית?

(ב) כיצד רואה המכון להשתלמות שופטים, שאתה עומד בראשו, את תפקידו להכשיר את עורכי הדין המועמדים לשפיטה?

(ג) כיצד רואה המכון להשתלמות שופטים את תפקידיו לגבי השופטים המכהנים בבתי המשפט והאם נראה לך שניתן להרחיב פעולות אלו?

תשובה:

בהתייחס לשאלתך הראשונה והשנייה — התפיסה המקובלת בקונטיננטל לגבי הכשרת שופטים שונה באופן מהותי מזו המקובלת בישראל ובשיטות המשפט האנגלו-סכסי, ולכל אחת משיטות אלה יתרונות וחסרונות וכל אחת בפני עצמה היא אינטגרטיבית. מקום שבו, כמו אצלנו, משמש מאגר עורכי הדין כמקור מרכזי למינוי השופטים, אין מקום, לדעתי, להכשרה מוסדית ומאורגנת של עורכי הדין המועמדים לכהונת שפיטה. בשנים האחרונות הוקם מסלול ללימוד תורת השפיטה במסגרת אחת האוניברסיטאות. לדעתי יש לקדם בברכה את היוזמה שהביאה להקמתו. הלימודים במסלול זה עשויים להקנות למשתתפיו ידיעה מפורטת על ההליך השיפוטי, בעיותיו הערכיות והטכניות ואולי ליצור מוטיבציה, אצל המתאימים לכך, להציג בבוא הזמן את מועמדותם למשרת שיפוט.

בהתייחס לשאלתך השלישית — המכון להשתלמות שופטים מקיים בכל שנה כארבעים השתלמויות שמתוכנן רשאי כל שופט לבחור בין שבעה לשלושה עשר ימי שיפוט בשטחים המעניינים אותו, בין שהם שטחים עיוניים ובין שהם שטחים של פרקטיקה שיפוטית. ההשתלמויות הן אינטנסיביות ביותר ונמשכות משעות הבוקר ועד לשעות הערב המאוחרות.

תפקידו של המכון הוא להביא לפני ציבור השופטים את מיטב המרצים מהארץ ומחוץ לארץ, לעדכן אותם בהתפתחויות האחרונות ולחפש דרכים לשיפור הליכי השפיטה וניהול המשפט, בין המערכתי ובין על ידי השופט הבודד. כבר בשנה

הנוכחית ובשנים הבאות יושם דגש מיוחד על הכשרתם של שופטים חדשים לעסוק במלאכת השיפוט. מתקיימים קורסים אינטנסיביים לשופטים שנתמנו זה עתה, כדי לענות על בעיות בהן הם נתקלים, ונערכת תוכנית מיוחדת של הדרכה ולימוד של שופטים חדשים שתבוצע, במידה שהדבר ניתן, עוד לפני כניסתם בפועל לתפקידם.

שאלה:

בחירתם של המועמדים המתאימים והראויים לכהונת שופטים נעשית על ידי הוועדה לבחירת שופטים. הן על פי תפקידך כמשנה לנשיא ושופט בית המשפט העליון, והן על פי ניסיוןך כחבר הוועדה הזו בעבר — האם נראה לך שמן הראוי לשכלל ולשפר את השיטה במטרה להבטיח יותר את בחירת המועמדים הראויים לכהונת שופטים? מה תוכל לומר לנו בשני הנושאים הבאים:

(א) תהליכי איסוף הנתונים ומיונם, והחומר המוצג לפני חברי הוועדה לגבי המועמדים השונים.

(ב) משקלם והשפעתם של השופטים החברים בוועדה (שלושה מתוך תשעת החברים בוועדה).

תשובה:

(א) תהליכי איסוף הנתונים על המועמדים לשפיטה השתפרו במהלך השנים, אם כי הם עדיין אינם אידיאליים. אחד השיפורים החשובים נעוץ באופציה שניתנה למועמדים להשתתף בקורס למועמדים למשרת שפיטה, שנערך אחת לשנה על ידי המכון להשתלמות שופטים, לפי יוזמת לשכת עורכי הדין. משך הקורס שבוע ימים, והוא נערך בהשתתפות שופטים בכירים אשר מדווחים לוועדת הבחירה בטופס מפורט על התרשמותם מהמשתתפים. ועדות המשנה של ועדת הבחירה אף מפנות מועמדים שאין מספיק מידע עליהם להשתתפות בקורס.

(ב) ההרכב הקיים של ועדת הבחירה הוא מאוזן. הוא כולל נציגים של הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת, הרשות השופטת ולשכת עורכי הדין. איני סבור שיש מקום לשנות את שיטת הבחירה, מלבד בעניין אחד והוא — העמדת נשיא בית המשפט העליון בראש ועדת הבחירה. התיקון ייתן ביטוי לעצמאותה של הרשות השופטת ולחוסר תלותה ברשות המבצעת.

עומדים אנו אך בתחילת הדרך לקראת שיפור השירות המשפטי שניתן לאזרח על ידי המערכת השיפוטית. הדרך אינה קלה ואינה קצרה, וכפי שכבר נאמר מחייבת היא פעולה ברמות שונות. יעילות היא עניין חשוב, אך אין היא יכולה לבוא על חשבון רמת השפיטה. המערכת השיפוטית שקדה תמיד לקיים את רמתה הגבוהה. מי ייתן ויעלה בידנו לשלב כראוי את עשיית הצדק עם היעילות. בסופו של דבר יש גם ליעילות מקום בעשיית הצדק. המטרה האידיאלית שלמענה אנו פועלים היא שעניינו של האזרח יידון במהירות, ברמה מקצועית גבוהה ותוך תחושה של המתדיינים שבית המשפט הכריע בעניינם כהלכה.